

UDK 811.163.42'373.3

811.111'373.3

Izvorni znanstveni rad

Primljen 30. listopada 2011., prihvaćen za tisak 15. studenog 2011.

Barbara Kružić

NA VJEČNIM LOVIŠTIMA LOVE I HRVATI I ENGLEZI

Analiza hrvatskih i engleskih frazema vezanih za smrt

Uvodna riječ

Smrt je pojava koja čovjeka prati od samoga početka njegova postojanja. Taj je fenomen zaokupljao misli svih plemena i naroda koji su hodili i koji hode ovim planetom. Svaki se čovjek s tim fenomenom drukčije bori i upravo je to razlog odabira teme ovoga rada. Svrha je rada uočiti postoje li razlike u frazemima povezanim sa smrću između dviju kultura različitih prošlosti, jedne anglosaksonske, druge slavenske. Frazeme ćemo usporediti na formalnoj razini, a da bismo objasnili konceptualnu pozadinu pojedinih frazema, pokušat ćemo im pristupiti sa stajališta kognitivne lingvistike. Na samom početku dat će se kratak opis pristupa, a to je kontrastivna analiza. Nakon toga definirat će se način prikupljanja podataka, a potom pristupiti kontrastivnoj analizi dvaju spomenutih jezika.

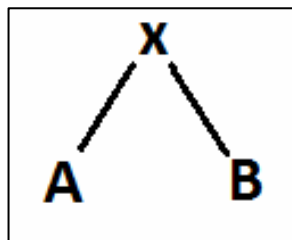
Kontrastivna analiza

„Kontrastivna je analiza dio lingvistike, a njezin je zadatak usporediti dva ili više jezika ili podsustava jezika te odrediti njihove sličnosti i razlike.“ (Fisiak, 1981: 1)¹ Ocem se kontrastivne analize smatra Robert Lado jer je 1957. objavio knjigu *Linguistics Across Cultures* za koju se gotovo može reći da je Biblija kontrastivne analize, iako joj je prema Svetlani Kurteš (2005:257) ime dao Benjamin Lee Worf 1941. godine, a kontrastivne su studije pisali još i Viëtor (1894), Passy (1906), Grandgent (1892) i drugi.

¹ Pojedine citate prevodila je autorica ovoga rada i oni će fusnoti biti označeni inicijalima B.K.

Prve kontrastivne studije i istraživanja radila su se u svrhu učenja drugog ili stranog jezika (Second Language Acquisition) i njihov je zadatak bio odrediti koje se poteškoće javljaju pri učenju jezika te kako ih izbjeći ili prevladati. Nažalost, kontrastivne studije ne mogu predvidjeti sve pogreške koje se javljaju zbog interferencije materinjeg i stranog jezika i zbog toga je kontrastivna lingvistika uvelike izgubila na popularnosti 70-ih i 80-ih godina dvadesetog stoljeća. Problem je bio u tome što su ciljevi kontrastivne analize bili krivo postavljeni. Naime, njezina vrijednost leži u „mogućnosti da prikaže potencijalne izvore pogrešaka i interferencije, što nikako ne znači da se pedagoški i psihološki faktori mogu isključiti“ (Fisiak, 1981: 7)². U novije se vrijeme kontrastivne studije ponovno provode u većoj mjeri. Osnovni su razlozi sljedeći: prvo, tijekom 80-ih godina prošloga stoljeća uočava se značajnije zanimanje za jezične univerzalije, kako u okviru generativne škole, tako i u okviru funkcionalnih pristupa jeziku, pa time i kognitivne lingvistike (usp. Brdar-Szabó, Brdar, 2003), čime je ostvaren jedan od najvažnih preduvjeta za jezičnu usporedbu (vidi dolje). Drugi je razlog pojava korpusne lingvistike 90-ih godina kada su lingvistima postali dostupni veliki korpusi prirodnih tekstova kao temelj za sustavnije međujezične usporedbe. Konačno, tu su i praktične potrebe koje su se javile kada je svijet postao globalno selo (Granger, 1996:4-6) što je iznjedrilo potrebu za međukulturalnom pismenošću, a to napose uključuje i analizu nadrećeničnog ustrojstva, odnosno kontrastivnu pragmatiku i analizu diskursa.

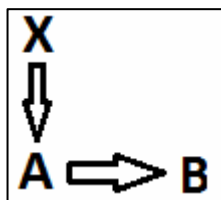
Kontrastivne se studije dijele na teorijske i primijenjene (Fisiak, 1981:7). Cilj je teorijskih kontrastivnih studija dati odgovarajuće modele za usporedbu dvaju ili više jezika te utvrditi koji se elementi danih jezika mogu uspoređivati i na koji način. Teorijski je pristup neovisan o pojedinom jeziku jer proučava kako se pojedina univerzalna kategorija (jezična univerzalija) ostvaruje u jezicima koji se uspoređuju. Grafički prikaz izgledao bi ovako:

Slika 1. Realizacija univerzalne kategorije X u jeziku A i jeziku B

² Prevela B.K.

Primijenjene kontrastivne studije smatraju se dijelom primijenjene lingvistike. Cilj je tih studija pronaći mjesta mogućih poteškoća u površinskim ostvarajima kategorija kontrastiranih jezika. Primijenjene kontrastivne studije proučavaju kako se univerzalna kategorija X koja je u jeziku A ostvarena kao Y ostvaruje u jeziku B i koje su moguće posljedice toga. Manjkavost ovakvog pristupa jest u tome što materinji i strani jezik nisu izjednačeni; pri analizi se polazi od materinjeg jezika i ostvaraji univerzalne kategorije X u stranom jeziku dobivaju se, najčešće, prijevodom. Kučanda (1989:581-582) navodi da ovakav pristup može dati lažnu sliku o jezicima, u njemu jezici nisu u ravnopravnom položaju, te nije moguće izvođenje bitnih generalizacija. Grafički prikaz primijenjenih kontrastivnih studija Fisiak (1981: 2) prikazuje ovako:

Slika 2. Prikaz kako se univerzalna kategorija X koja je u jeziku A ostvarena kao Y ostvaruje u jeziku B

S obzirom da oba pristupa imaju i svojih prednosti i svojih nedostataka (vidjeti gore), u ovom će se radu koristiti oba. Prvi pristup korišten je prilikom prikupljanja građe. U prvom koraku prikupljena su dva zasebna korpusa, a u drugom smo koraku tražili frazeme koji bi jedni drugima mogli biti prijevodni ekvivalenti. Dvije su posljedice ovakvoga pristupa. Prva je da je određen broj frazema ostao bez „para“, gdje za pojedini frazem ne postoji frazem koji bi mu se mogao jednostavno ili automatski pridružiti kao prijevodni ekvivalent, a druga podrazumijeva da su upareni frazemi u različitoj mjeri strukturno-leksički ekvivalentni. Kada se uspoređivalo prikupljene engleske i hrvatske frazeme značenja <umrijeti>, <biti mrtav> i <biti na samrti> prevođenje se nije moglo izbjeći zbog prirode samog zadatka. No, pristup u kojemu su se na prvome mjestu pokušale usporediti formalno-leksičke sličnosti frazema kao negativnu posljedicu donio je rascjepkanost pojedinih konceptualnih mehanizama, napose metafora, kojima smo također dali prostora u analitičkom dijelu, budući da u velikoj mjeri motiviraju naše frazeme. Tako se jedna konceptualna metafora može naći u dvije ili tri grupe. Drugačiji bi pak pristup ujedinio konceptualne metafore, ali bi formalno-leksičke sličnosti frazema bile tada rascjepkane. U radu smo odlučili krenuti od formalno-leksičkih sličnosti jer je njih najjednostavnije zamijetiti.

Prikupljanje građe

S obzirom da frazem nije moguće jednoznačno definirati i da postoji mnogo definicija koje su funkcionalne i prihvatljive, za potrebe ovog istraživanja potrebno je odabrati jednu kako bi bilo jasno zašto nismo uzeli u obzir sve frazeme značenja <umrijeti>, <biti mrtav> i <biti na samrti>. Definicija Stefana Th. Griesa daje suvremeniji pogled na frazeme:

Phraseologism is defined as the co-occurrence of a form or a lemma of a lexical item and one or more additional linguistic elements of various kinds which functions as one semantic unit in a clause or sentence and whose frequency of cooccurrence is larger than expected on the basis of chance. (Gries, 2008: 6)

No, za Griesovu metodologiju otkrivanja frazema nismo se mogli opredijeliti u ovom radu zbog činjenice da postojeći korpusi hrvatskoga jezika (Hrvatska jezična riznica, Hrvatski nacionalni korpus) nisu reprezentativni i prilagođeni kao COCA (Corpus of Contemporary American English) ili BNC (British National Corpus) za takvo istraživanje³. Za potrebe ove manje studije koristit ćemo tradicionalni pristup prema kojemu frazeme određuje figurativnost, slikovitost i nekompozicionalnost (Cornell, 1999.)

Građa za frazeme na hrvatskom jeziku prikupljena je traženjem u hrvatskim frazeološkim rječnicima te smo neformalnim ispitivanjem provjerili subjektivno poznavanje hrvatskih frazema među određenim ispitanicima. Intervjuirano je petnaest osoba, deset ženskih i pet muških⁴. Najmlađa osoba imala je 21, a najstarija 75 godina⁵. Frazemi engleskog jezika prikupljeni su traženjem u engleskim frazeološkim rječnicima te dijelom na internetu⁶. Kako bi se građa homogenizirala, primjeri pripadaju razgovornom stilu. Konačan broj hrvatskih frazema koji se promatraju u radu je 55, a engleskih 46. Prilikom kontrastiranja frazema određeno je 29 parova. Detaljnijoj analizi podvrgnuli smo sparene frazeme, a „ostatak“ je uvršten u tablicu⁷ prema dominantnoj konceptualnoj motivaciji (u tablicu su uvršteni i upareni fraze-

³ Opisi pojedinih korpusa mogu se pogledati na <http://hnk.ffzg.hr/pretraga.html> za HNK, <http://riznica.ihjj.hr/> za HJR, <http://corpus.byu.edu/coca/> za COCA i <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> za BNC

⁴ Ispitanici su dobili popis frazema i pored pojedinog su frazema trebali brojkom naznačiti koliko im je poznat (1- nikad nisam čuo za taj frazem; 2- čuo sam za njega, ali ga nikada ne koristim, 3- poznat mi je i ponekad ga koristim, 4- poznat mi je i često ga koristim). Svi frazemi s oznakom 1 i 2 su odbačeni

⁵ Prosjek godina je 31, a najviše je ispitanika imalo 23 godine.

⁶ Internetski je izvor naveden u popisu literature na kraju rada.

⁷ Tablica 1. *Prikaz frazema i njihovih konceptualnih motivacija* nalazi se na kraju rada.

mi kako bi konačan popis frazema rada bio pregledan i jasan). Popis, kao ni broj uparenih frazema nikako nije konačan već je rezultat načina prikupljanja građe. Zanimljivo bi bilo proučavati i razlike u broju frazema među dva jezicima, no to ovdje nije moguće zbog vremenske i prostorne ograničenosti.

Analiza frazema

Kontrastivnoj smo analizi frazema pristupili preko značenja. Univerzalna semantička kategorija <smrt> proučavala se u engleskom i u hrvatskom jeziku. Zbog nedostatka prostora i opširnosti istraživanja razmatrale su se tri uže semantičke kategorije koje su se pokazale iznimno plodnima u oba jezika: <umrijeti>, <biti mrtav> i <biti na samrti>. Nakon sakupljanja korpusa metodom uspoređivanja i prevođenja uočili smo da se sparni frazemi mogu podijeliti u 5 skupina prema stupnjevima podudaranja na leksičko-strukturalnoj razini:

1. Strukturno i leksičko podudaranje
2. Strukturno podudaranje i djelomično leksičko podudaranje
3. Strukturno podudaranje i leksičko nepodudaranje
4. Strukturno nepodudaranje i djelomično leksičko podudaranje
5. Strukturno i leksičko nepodudaranje

No, kako smo naglasili ranije, zbog malog broja formalnih sličnosti među frazemima triju značenja (vidi gore), zbog ograničenosti formalnoga pristupa te nadalje zbog našega zanimanja i za kulturološke razlike u poimanju smrti između dvaju jezika, nakon prikaza strukturalnog i leksičkog podudaranja, pokušat će se dati i širi kognitivni pristup ovim frazemima te otkriti njihova konceptualna motivacija.

Potrebno je posebno naglasiti da će se na strukturalnoj razini na prvo mjesto staviti sintaktička razina, ali i to da se u obzir neće uzimati članovi koji u engleskom jeziku postoje, a u hrvatskom ne. Frazalni glagoli u engleskom jeziku također se neće računati kao strukturalna razlika. Uz sve značajnije strukturalno-leksičke razlike koje smo utvrdili u sljedećim skupinama, sve će više do izražaja dolaziti i kulturološke razlike (nerijetko utjelovljene upravo u specifičnom leksiku) jer svaki je jezik individualan i stvarnost oko sebe realizira na svoj način, tako i engleski i hrvatski, iako pripadaju Zapadnoj kulturi, svoju stvarnost ne prikazuju identično. Dakle, ne može se zanemariti kulturna pozadina obaju jezika, što se najbolje vidi uključimo li kognitivni aspekt⁸ u proučavanje frazema.

⁸ O konceptualnoj metafori ovdje se neće posebno pisati budući da je u četvrtom broju časopisa *Hrvatistika* kognitivnoj lingvistici posvećen poseban blok radova. Konceptualna metafora obrađena je u: Kružić, Lovrić, Maksimović (2010) *Kratki pojmovnik kognitivne lingvistike*. *Hrvatistika*, Osijek: Filozofski fakultet

Strukturno i leksičko podudaranje

U ovu skupinu ulaze tri para frazema: 1. *predati dušu/to give up the ghost*, 2. *crknuti kao pas/to die like a dog*, 3. *boriti se sa smrću/to struggle with death*. Nije neobično da ta skupina broji malo izraza već i zbog same činjenice da govorimo o dvama strukturno-tipološki različitim jezicima, pa se neke vrste razlika svakako mogu očekivati, primjerice frazalni umjesto leksičkog glagola u primjeru 1 (vidi metodološku opasku gore).

Strukturno podudaranje i djelomično leksičko podudaranje

Skupina broji dvanaest parova frazema: 1. *otići u Abrahamovo krilo/go to Abraham's bosom*, 2. *napustiti ovaj svijet/to depart this life*, 3. *otići na onaj svijet/ to pass over to the other side*, 4. *gledati smrti u oči/to stare the death in the face*, 5. *biti na pragu vječnosti/ to be at death's door*, 6. *izuti opanke/to pop your clogs*, 7. *biti dva metra pod zemljom/to be six feet under*, 8. *otići na vječna lovišta/to go to the happy hunting grounds*, 9. *otegnuti pete/to turn up one's toes*, 10. *biti na izdisaju/to be at one's last gasp*, 11. *ispustiti posljednji dah/to breathe one's last*, 12. *biti pri kraju/to be at the end of one's road (line)*, Prvi frazem vuče svoje podrijetlo iz Biblije, a razlika u leksemima *krilo/bosom* nije velika kako se čini. Naime, i *krilo* i *bosom* sadrže u sebi koncept zaštite i sigurnosti, a također ih povezuje i konceptualna metafora SMRT JE OSOBA. Konceptualna metafora koju promatramo u sljedeća dva primjera prisutna je u oba jezika i zapravo jedna koja se često spominje kao univerzalna (usp. Lakoff i Johnson 1980): ŽIVOT JE PUTOVANJE. Ona naravno podrazumijeva i to da je SMRT putovanje. Nema potrebe objašnjavati da je ona duboko ukorijenjena u ljudski um gotovo od samih početaka našega postojanja. No, ni metonimiju POSLJEDICA ZA UZROK (ili čak, konkretnije, KRAJ SCENARIJA (BIVANJE U GROBU) ZA SREDIŠNJI DIO SCENARIJA (UMIRANJE)) ovdje ne možemo isključiti. Ipak, ono što se čini konceptualno jače, jest metafora PUTOVANJA pa ćemo njoj ovdje dati prednost. Niti metafora SMRT JE OSOBA u četvrtom primjeru nije neobična. Razlog njezinu postojanju možemo naći u tome što su si ljudi uvijek pokušavali približiti neshvatljive i daleke stvari. Kako je smrt uistinu mistična i teško pojmljiva, čini se lakšim razumjeti ju ako je prikazana kao personifikacija. Upoznavanjem te „osobe“ ujedno se i sami pripremamo na taj događaj. Konceptualna metafora ŽIVOT JE ZGRADA prisutna je u petom primjeru jer sadrži lekseme *prag* i *vrata*. Ta je konceptualna metafora vrlo plodna te tako možemo reći da smo si *izgradili život* ili da nam se svijet *srušio*. Slično je i u engleskom jeziku: Her life is *in ruins* because of that attack⁹. Šesti par frazema jednostavno je objasniti uz pomoć metonimije POSLIJE-

⁹ O konceptualnoj metafori ŽIVOT JE ZGRADA pomnije piše Kövecses u knjizi *Metaphor in Culture* (2005).

DICA ZA UZROK. Naime, smrt uzrokuje da zauvijek izujemo svoje opanke (klompe). Sedmi par frazema *biti dva metra pod zemljom/to be six feet under* može se opisati metaforom SMRT JE DOLJE zbog dominantnog utjecaja pridloga *pod/under*. No, ne možemo govoriti o jednoznačnosti i strogoj određenosti primjera jer pronalazimo i dvostruku metonimiju u njemu (POSILIJE-DICA ZA UZROK, DUBINA ZA GROB). U sljedećem paru frazema još jednom uočavamo semantičku domenu ljudske djelatnosti – lova. Annette Sabban u svom radu *Culture-boundness and problems of cross-cultural Phraseology* govori o najčešćim porijeklima frazema i između ostalog ističe i seoski život te šumarstvo. Ponovno susrećemo situaciju u kojoj ljudi ono što im je kognitivno nedostupno, u ovom slučaju raj (kao metaforička ciljna domena), u jeziku prikazuju kroz mehanizam metafore (tj. putem metaforičke izvorne domene) koji taj kognitivno nedostupan pojam približava ljudskoj spoznaji. Kako je lov kao rasonoda i kao izvor prehrane prisutan u objema kulturama, nije neobično da se raj povezuje s mjestom gdje je uvijek “dobra kob”. Ova bi se metafora mogla provizorno nazvati ŽIVOT JE MATERIJALNO BOGATSTVO. Domena ljudskog tijela također je prisutna u frazemima koji uključuju umiranje, a ona najčešće uključuje pokrete koji se rade na samom kraju života – tako je tu prisutan izdisaj, posljednji koraci, čak i pete ili nožni prsti. Izraz *to turn up one's toes* (prev. izokrenuti nožne prste) vjerojatno je povezan s položajem u kojemu se nožni prsti nalaze kada se preminuloga stavi na odar, a slično je i s izrazom *otegnuti pete*. Kako je riječ o uzročnopsljedičnoj povezanosti, govorimo o metonimiji POSLJEDICA ZA UZROK. Nezaobilazna je i konceptualna metafora ŽIVOT JE PUTOVANJE u frazemima *biti pri kraju/ to be at the end of one's road (line)*.

Strukturalno podudaranje i leksičko nepodudaranje

Ova skupina broji tri para frazema: 1. *otegnuti papke/to kick the bucket, to bite the dust*, 2. *boriti se sa smrću/to dice with death*, 3. *orati nebeske njive/to buy the farm*. Na prvi pogled uočavamo da izrazi nisu zanimljivi zbog svog formalnog izgleda (1. V+NP; 2. V+PREP+NP; 3. V+NP) jer je on identičan. No postavlja se pitanje zašto su baš ti parovi frazema stavljeni zajedno. Tu se radi o najčešćim prijevodnim inačicama, iako frazemi ne dijele istu konceptualnu metaforu. Inačice je predložila Ivana Bendow u *Englesko-hrvatskom frazeološkom rječniku* (2006). Sva tri izraza u prvom paru frazema stilski su obilježeni i smatraju se politički nekorektnima. Frazem *otegnuti papke* pripada konceptualnoj metafori LJUDI SU ŽIVOTINJE koja je u oba jezika razgranata, a istoj metafori pripadaju ranije spomenuti *crknuti kao pas/to die like a dog*. Istraživanje je pokazalo da i frazem *kick the bucket* etimološki pripada istoj konceptualnoj metafori¹⁰. Naime, *bucket* (kanta) je nekada imalo i značenje *yoke* ili *beam* (greda), a o tu su se gredu vješale ži-

¹⁰ <http://www.phrases.org.uk/meanings/>

votinja naglavce kada ih se ubijalo u svrhu prehrane. Neposredno prije smrti životinje bi se borile ili bi se nakon smrti tijelo još trzalo pa je udaralo u gredu. Otuda fraza *to kick the bucket* (udariti u gredu). Ovaj bi se par stoga mogao svrstati u prethodnu skupinu ukoliko uzmemo u obzir etimologiju izraza. No, kako se radi o etimologiji ne možemo sa stopostotnom sigurnošću utvrditi porijeklo frazema te ćemo ga ipak ostaviti u ovoj skupini. S obzirom da trzanje i udaranje u gredu kao dio scenarija stoji za cijeli scenarij, tj. umiranje, možemo reći da se ovdje otkriva i metonimija DIO ZA CIJELINU (odnosno preciznije DIO SCENARIJA ZA CIJELI SCENARIJ). Kako je za nas bitan razlog povezivanja tih dvaju frazema, metaforu LJUDI SU ŽIVOTINJE smatrat ćemo dominantnom. Isti izvor pokazuje da frazem *to bite the dust* vuče porijeklo najvjerojatnije iz Biblije kralja Jamesa iz 1611. godine i Psalma 72 gdje se javlja u obliku *to lick the dust*. Isti oblik (lizati prašinu) nalazimo i u hrvatskom prijevodu Biblije. Taj oblik doslovan je prijevod koji je u engleskom jeziku dobio preneseno značenje, dok u hrvatskom nije. Tako, ukoliko u hrvatskom jeziku pri prijevodu (biblijski tekstovi ne ulaze u to) želimo zadržati neprozirnost značenja, možemo koristiti izraz *otegnuti papke* ili koji drugi ukoliko ga smatramo dobrim ekvivalentom, radije nego doslovno prevoditi. U sljedećem paru frazema nalazimo dvije konceptualne metafore: ŽIVOT JE BORBA/ŽIVOT JE IGRA. Kövecses (2005) te Schmidt i Brdar (2010) pokazali su da je u hrvatskom jeziku metafora ŽIVOT JE IGRA nešto slabije razvedena nego u engleskom jeziku. Kod nas postoji izraz *igrati se sa životom* koji pripada istoj konceptualnoj metafori kao i *to dice with death*, ali njegovo je značenje <biti u [životnoj] opasnosti>, a ne <biti na samrti>. Predloženi parovi mogu jedan drugom koristiti kao prijevodni ekvivalenti, ali kako je frazeologiju teško uokviriti u jasne granice, kao prijevod se mogu koristiti i drugi idiomatski izrazi ukoliko ih smatramo dobrim parnjacima. No, ono što povezuje ova dva frazema jest da oba opisuju „čovjeka koji je na samrti i smrt je vrlo vjerojatna, ali nije sigurna. Naime, čovjek joj se može i othrvati“ (Opašić, Gregorović, 2010: 57). Po načelu spajanja ljudske djelatnosti u percipiranju konceptualno nedostupnih pojava povezuju se frazemi *orati nebeske njive/to buy the farm*. Oba frazema imaju zajedničku semantičku domenu – poljoprivredu i u prošlosti su označavale prosperitet i bogatstvo. Ta tko ne bi poželio kupiti čitavu farmu ili obrađivati plodne njive, a upravo se s prosperitetom i blagostanjem povezuje zagrobni život, tj. raj kojemu svi težimo. Taj bi par frazema odgovarao ranije spomenutoj metafori ŽIVOT JE MATERIJALNO BOGATSTVO.

Strukturno nepodudaranje i djelomično leksičko podudaranje

Ova skupina broji pet parova frazema: 1. *otići Bogu na račun/to meet your maker*, 2. *odbrojeni su mu dani/someone's days are numbered*, 3. *kucnuo je posljednji čas/the death knell sounds for someone*, 4. *odbrojen je komu korak/to be on one's last legs*, 5. *biti jednom nogom u grobu/to have one*

foot in the grave. Iako se parovi u ovoj skupini ne podudaraju strukturno, uočava se zajednička pripadnost određenoj semantičkoj domeni. Tako uočavamo frazeme koji su vezani za vrijeme, koje je prema Langackeru (1987), uz prostor, jedna od temeljnih kognitivnih domena¹¹. Stoga se apstraktne domene poput umiranja prikazuju kroz temeljne domene. Nezaobilazna je i konceptualna metafora ŽIVOT JE PUTOVANJE u frazemima *biti pri kraju/ to be at the end of one's road (line)*. U primjeru *biti jednom nogom u grobu/to have one foot in the grave* na prvi je pogled metaforu ŽIVOT JE PUTOVANJE malo teže uočiti jer frazem pomalo odudara od slike čovjeka koji se bliži kraju svojega puta. Naime, jedan je od osnovnih preduvjeta završetka puta, tj. smrti taj da čovjek više nije u stanju kretati se pa ovdje imamo donekle inkongruentnu sliku osobe koja je zakoračila u grob.

Strukturno i leksičko nepodudaranje

Najzanimljiviji primjeri su: 1. *otegnuti papke/to fall off the perch*, 2. *otići na onaj svijet/to go west*, 3. *dogorjela je komu svijeća/to be at the end of one's road (line)*, 4. *brojati posljednje dane/to live on borrowed time*, 5. *biti pod zemljom/to be dead and buried*, 6. *lijegati među četiri daske/to put on the wooden overcoat*. U ovu bi se skupinu mogli ubrojiti svi ostali frazemi za koje na prvi pogled nije moguće pronaći parove. To ne znači da oni svoj prijevodni ekvivalent nemaju. U konkretnom kontekstu svakom bi se frazemu našao ekvivalent, ovisno o tome koji njegov dio želimo istaknuti (odnosno želimo li zadržati humor/ironiju koju on nosi ili istaknuti koji njegov drugi dio). Premda ovi parovi frazema ne pokazuju gotovo nikakve formalne sličnosti, mora postojati razlog zbog kojega ih povezujemo i konceptualiziramo kao bliske. Metodom prijevoda i usporedbe te povezivanja putem istih kognitivnih domena i semantičkih područja mogu se „odabrati“ konceptualno-semantički parovi. U tom slučaju dolazimo u opasnost reći da je uparivanje subjektivna stvar te da ovisi o pojedincu i njegovu „osjećaju za jezik“. Takav se postupak ne može proglasiti nevaljanim jer samo značenje iznimno je fluidno i neuhvatljivo. Ukoliko bi se provelo istraživanje u kojemu bi ispitanici dobili priliku upariti izraze, moglo bi se doći do drukčijih zaključaka. Prijevodni ekvivalenti nisu kodirani niti urođeni koncepti i pravila koja možemo kršiti. Oni se povezuju putem sličnih kognitivnih ili semantičkih domena ili postoji konceptualna metafora koja ih povezuje, katkada ovisi o kontekstu, a katkada je primjerenije ostvariti pragmatički učinak (humor i/ili ironiju) nauštrb leksičko-strukturne ili konceptualno-semantičke podudarnosti. Za jedan frazem može se ponuditi nekoliko mogućnosti, a za ponuđenu mogućnost potrebno je samo dati valjani razlog.

¹¹ Langacker (1987) u temeljne domene svrstava vrijeme, prostor i različite ljestvice, a osim njih razlikuje i apstraktne domene koje služe za konceptualizaciju drugih pojmova, a mogu se svesti na temeljne domene.

Promotrimo što to povezuje navedene parove frazema. ŽIVOT JE PUTOVANJE konceptualna je metafora koja povezuje frazeme *otići na onaj svijet/to go west*. Zapad (*West*) predstavlja smjer ili odredište, drugim riječima raj kao krajnji cilj (usp. Altman, 1959:236-241). Taj frazem svoje porijeklo vuče iz vjerovanja američkih Indijanaca prema kojima je pojedinac odlazio na sastanak sa suncem kada je umirao. Uz zapad Indijanci također vežu crnu boju, koja je boja smrti, ali i jesen kao godišnje doba kojim se završava životni ciklus. Tako se u metaforu ŽIVOT JE PUTOVANJE upliće i metafora ŽIVOT JE KRUG. Prednost ćemo dati prvoj metafori jer se upravo preko nje frazemi povezuju. Frazemi *dogorjela komu svijeća/to be at the end of one's road (line)* mogu se povezati ako razmotrimo model značenjskih lanaca¹², iako frazem *dogorjela komu svijeća* oprimjeruje i metaforu ŽIVOT JE DRAGOCJENI PREDMET o kojoj će kasnije biti riječi. Naime, cestu percipiramo kao jedan pravac koji ima svoj početak i kraj, a tako percipiramo i život (poput ceste, tj. pravca). Nadalje, središnji dio svijeće je fitilj koji nije ništa drugo doli niz pamučnih vlakana upletenih u nit koja ima svoj početak i kraj i koja, kad bismo ju izvadili iz svijeće i položili izravnatu na stol, izgleda poput pravca. U skladu s temeljnom tezom modela konceptualnih lanaca, prema kojoj između udaljenih članova kategorije nema neposredne sličnosti, mogli bismo reći da koncept svijeće pripada shematskom dijelu lanca ABC, a cesta dijelu DEF¹³. Par *biti pod zemljom/to be dead and buried* povezuju se putem semantičkog polja tla, tj. zemlje. To je semantičko polje u engleskom jeziku sadržano u glagolu *bury* čije je značenje „staviti nešto/nekoga pod zemlju“. Još jednom uočavamo uzrok i posljedicu (uzrok je smrt, a posljedica to što smo pod zemljom) i pribjegavamo metonimiji POSLJEDICA ZA UZROK. *Lijegati među četiri daske/to put on the wodden overcoat* poslijednji je par frazema koji će se u ovom radu pojedinačno analizirati. Frazemi su zanimljivi zbog odabira leksema koji ih čine, no leksemi nisu ti koji ih povezuju, već konceptualna metafora ŽIVOT/ SMRT JE SPREMNIK i to u okviru metonimije POSLJEDICA ZA UZROK (BITI U GROBU ZA UMRIJETI). U frazemu hrvatskoga jezika zatvorenost je „realizirana“ daskama, a u engleskom jeziku kaputom. Kada govorimo o frazemu *to put on the wodden overcoat* trebamo biti svjesni da se u njegovoj pozadini krije čitav kompleks me-

¹² George Lakoff (1987) u djelu *Women, Fire and Dangerous Things* govori o radikalnim kategorijama koje dijeli na tri skupine: svi periferni članovi imaju isto obilježje prototipa; različiti periferni članovi posjeduju različite osobine prototipa; model značenjskih lanaca. Za model značenjskih lanaca karakteristično je da među bliskim članovima kategorije postoji sličnost, a među udaljenim članovima tu je sličnost teško ili nemoguće pronaći. Shematski odnos izgleda ovako: ABC→BCD→CDE→DEF.

¹³ Detaljnije objašnjenje o značenjskim lancima može se naći u: Kružić, Lovrić, Maksimović (2010) *Kratki pojmovnik kognitivne lingvistike*. Hrvatistika, Osijek: Filozofski fakultet

tafora te da bi bilo potrebno puno više prostora da bi se primjer iscrpno opisao.

Kognitivni pogled na frazeme

S obzirom na prostorna ograničenja, nismo mogli upariti i detaljno kontrastirati sve prikupljene frazeme engleskoga i hrvatskoga jezika vezane za umiranje. Stoga ćemo ih u ovom naslovu još jednom sumarno sagledati prema konceptualnim metaforama kojima pripadaju ili prema iskustvima s kojima ih se povezuje.

Konceptualna metafora koja prevladava u oba jezika jednako jest ŽIVOT JE MATERIJALNO BOGATSTVO (E=2, HR=2)¹⁴ i ŽIVOT JE BORBA (E=1, H=1). Engleski jezik znatno više primjera broji u metaforama ŽIVOT JE PUTOVANJE (E=10, HR=7) i SMRT JE DOLJE (E=7, HR=3). Hrvatski pak jezik znatno više primjera ima u metaforama ŽIVOT JE SPREMNIK (E=1, HR=4). Manja razlika očituje se u povezivanju smrti s vremenom, tj. isticanjem vremena (E=1, HR=2), te u metaforama ŽIVOT JE ZGRADA (E=1, HR=2), SMRT JE OSOBA (E=1, HR=2) i SMRT JE SUSRET S BOGOM (SVECEM) (E=3, HR=4). Znatnija razlika u korist hrvatskoga jezika također se očituje u metonimiji POSLJEDICA ZA UZROK (E=7, HR=9). Za bolju ilustraciju potonjeg slučaja mogu se promotriti primjeri *ohladiti pete, izuti opanke, zabosti nos u ledinu* u hrvatskom jeziku te *to bite the dust, to be stone dead i to go belly up* u engleskom jeziku. Nešto veća razlika očituje se i u metaforama LJUDI SU ŽIVOTINJE (E=3, HR=5) te u metafori ŽIVOT JE LJUDSKO DJELOVANJE (E=2, HR=4) kao što je to u primjeru *izuti opanke/to pop your clogs*.

Nedvojbeno najveću pažnju plijene upravo one metafore koje su nerazmjerno prisutne u kontrastiranim jezicima tako da primjera u jednom jeziku ima vrlo malo ili ih uopće nema. Metafora SMRT JE SAN ima četiri primjera u hrvatskom jeziku¹⁵ dok u engleskom postoji samo jedan primjer. Ta je metafora vrlo vjerojatno povezana s katoličkom vjerom koja umiranje smatra snom prije buđenja u Kraljevstvu Nebeskomu. Prisjetimo se prisposobe iz Biblije u kojoj je Isus uskrsnuo Lazara, rekavši prije toga da Lazar spava. Nedostatak engleskih frazema te konceptualne metafore može se pripisati dvama razlozima. Prvi je pojava da su drugi frazemi istisnuli iz uporabe one biblijske, a drugi je razlog već spomenut opseg korpusa koji smo koristili za ovu studiju. Jedna od tih je i metafora ŽIVOT JE DRAGOCJENI

¹⁴ U zagradama je zabilježen ukupan broj frazema koji oprimjeruju određenu konceptualnu metaforu.

¹⁵ Popis tih primjera nalazi se u tablici na kraju rada.

PREDMET¹⁶ koja u engleskom jeziku u našem korpusu nema niti jednog predstavnika dok u hrvatskom ima četiri. Pri tom se ne može ustvrditi da govornici engleskoga jezika ne cijene život, već da ga jednostavno drukčije poimaju (naravno, na umu i tu valja imati ograničenje korpusa koje je moglo dovesti do takve distribucije). Slično, metafore ŽIVOT JE IGRA i ŽIVOT JE NASTUP nisu ostvarene u hrvatskom jeziku, barem ne u našim primjerima. Metaforu ŽIVOT JE IGRA analiziraju Schmidt i Brdar u svom radu "Variation in the linguistic expression of the conceptual metaphor LIFE IS A GAMBLE in English, Croatian and Hungarian and its possible cultural implications" (2008) i pokazuju da se ona ostvaruje i u hrvatskom jeziku, no to očito nije slučaj kada su u pitanju frazemi vezani za umiranje.

Zaključna riječ

Smrt je uvijek bila tabu, a vjerojatno će tako i ostati, no upravo smo zbog toga njome toliko opsjednuti. Ona je fenomen koji nas prati od trenutka kada postanemo svjesni sebe pa sve do kraja ovozemaljskoga života. Kako bi olakšali bol, ali i izbjegli trenutke neugode, ljudi uglavnom posežu za frazemima kada je u pitanju umiranje ili bilo koji drugi događaj vezan za taj fenomen. Uzrok je tomu dvojak. Naime, vjerojatno je u pitanju nastojanje da se što više udaljimo od umiranja i da umiranje udaljimo od sebe. Nema dvojbe da se većina ljudi plaši smrti, a korištenjem frazema nastojimo ju zadržati što dalje. S druge strane, klišeiziranjem smrti i korištenjem konceptualno dostupnih fenomena nastojimo savladati svoj strah i upoznati ju prije nego se susretnemo. Rad je pokušao usporediti frazeme umiranja kako bi otkrio što se krije u pozadini frazeoloških izraza kojima izražavamo da je netko umro ili da je na samrti. Također se pokušalo utvrditi u kolikoj su mjeri na strukturno-leksičkoj razini hrvatski i engleski jezik slični kada su u pitanju „frazemi umiranja“. Pokazalo se da razlike nisu velike – otprilike polovica promatranog korpusa ima svoj manje-više strukturno podudarni ekvivalent u engleskom jeziku. Zanimljivo je da hrvatski jezik u frazemima vezanima za umiranje najviše koristi metonimiju POSLJEDICA ZA UZROK dok engleski koristi metaforu ŽIVOT JE PUTOVANJE. Kada govorimo o kognitivnom aspektu rada, treba imati na umu da niti jedna od navedenih kategorija nije konačna, mnoge se preklapaju i katkada je teško reći koja konceptualna motivacija prevladava u pojedinom frazemu. Ovo je samo jedan pokušaj približavanja shvaćanju frazema vezanih za umiranje. Postojeće razlike na konceptualnoj razini pokazuju da engleski i hrvatski jezik smrt ipak doživljavaju malo drugačije. Razlog tomu jednostavna je činjenica da svaki jezik na svoj način realizira stvarnost oko sebe, a upravo je u tomu čar kognitivno utemeljene kontrastivne analize. Tako je u hrvatskom jeziku razvedena metafo-

¹⁶ Naziv je preuzet od Kövecsesa (2005: 84)

ra SMRT JE SAN koja je vrlo vjerojatno povezana s biblijskim nasljeđem, a slično se može reći i za metaforu ŽIVOT JE DRAGOCJENI PREDMET stoga što katolici vjeruju da je njihov život dar od Boga. Za engleski se jezik može reći da odražava opušteniji stav svojih govornika prema životu, pa tako i smrti, što se dijelom odražava u prisutnosti metafora ŽIVOT JE NASTUP i ŽIVOT JE IGRA koje u hrvatskom jeziku ne postoje kada je riječ o frazemima vezanima za smrt. Na kraju ipak možemo ustvrditi da su „frazemi odista jedinice koje održavaju ljudske emocije, stavove, običaje i vrijednosti kulture u kojoj su nastali“ (Opašić, Gregorović, 2010: 70).

Literatura

- Altenberg, B., Granger, S. 1996. Recent Trends in Cross-linguistic Lexical Studies. *Lexis in Contrast (Corpus-based Approaches)*, (ur. Altenberg, B. & Granger, S.) Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 4-31
- Altman, Leon L. 1959. „West' as a Symbol of Death“ *Psychoanalytic Quarterly*, 28, 236-241
- Belaj, Branimir 2009. Prostorna značenja na razini složene rečenice, zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole *Prostor u jeziku/Književnost i kultura šezdesetih*, Zagreb, 43-67
- Biblija* 2002. ur. Tabak, Josip; Fučak, Jerko dr. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 523.
- Fisiak, Jacek 1871. Some Introductory Notes Concerning Contrastive Linguistics. *Contrastive Linguistics and the Language Teacher* (ur. Fisiak, Jacek), Oxford: Pergamon. 1-9
- Gries, Stefan Th. 2008. Phraseology and Linguistic Theory: A Brief Survey. *Phraseology, An Interdisciplinary Perspective* (ur. Sylviane Granger and Fanny Meunier), Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 3-25
- Kučanda, D. 1989. Primijenjena i teorijska kontrastivna analiza gramatičkih relacija. Uporabno jezikoslovlje (ur. Štruhelj, I.), Ljubljana: Zveza društva za uporabno jezikoslovlje Jugoslavije. 580-584
- Kurteš, Svetlana (2005) Contrastive Linguistics: A 21st century perspective *Trends in Linguistics: Reviewing Linguistic Thought (Converging trends for the 21st Century)*, (ur. Marimadou, S., Nikiforidou, K., Antonopolou, E.), Berlin: Walter de Gruyter str. 255-278
- Kövecses, Zoltan 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff George/Johnson, Mark 1980. *Metaphors We Live By*, Chicago: Chicago University Press.

- Langacker, Ronald Wayne 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1: *Theoretical Prerequisites*, Stanford, California: Stanford University.
- Opašić, Maja; Gregorović, Maja 2010. Smrt u hrvatskoj frazeologiji. *Croatica et Slavica Iaderna*, VI., Zadar, 55-72
- Sabban Annette 2006. Culture-boundness and Problems of Cross-cultural Phraseology. *Phraseology An International Handbook of Contemporary Research* (ur. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick) Volume 1. Berlin/New York: Walter de Gruyter. 590-605
- Schmidt, Goran/Brdar, Mario 2008. Variation in the linguistic expression of the conceptual metaphor LIFE IS A GAMBLE in English, Croatian and Hungarian and its possible cultural implications. Rad pročitano na skupu Cognitive Linguistics between Universality and Variation, 30. rujna – 1. listopada, Dubrovnik.

Izvori

<http://www.phrases.org.uk/meanings/>

- Bendow, Ivana 2006. *Englesko-hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Školska knjiga.
- Colins Cobuild Dictionary of Idioms* 1995. (ur. Elizabeth Potter, et al.), London: Harper Collins Publishers.
- Freeman, William 1973. *A Concise Dictionary of English Idioms*, London: The English University Press.
- Longman Dictionary of English Idioms* 1979. (ur. John Sinclair), London: Longman
- Matešić, Josip 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga
- Menac, A./Fink-Arsovski, Ž./Venturin R. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Naklada Ljevak

Dodatak

Tablica 1. *Prikaz frazema i njihovih konceptualnih motivacija*¹⁷

KONCEPTUALNA METAFORA/POZADINA	FRAZEMI HRVATSKOGA JEZIKA	FRAZEMI ENGLESKOGA JEZIKA
1. ŽIVOT JE ZGRADA	<i>preseliti se u vječnost, biti na pragu vječnosti</i>	<i>to be at death's door</i>
2. ŽIVOT JE BORBA	<i>boriti se sa smrću</i>	<i>to struggle with death</i>
3. ŽIVOT JE PUTOVANJE	<i>napustiti ovaj svijet, otići na onaj svijet, rastajati se s dušom, odbrojen je komu korak, biti pri kraju, otići u vječni mir, biti jednom nogom u grobu</i>	<i>to be at the end of the road, to be on a stairway to heaven, to be on a highway to hell, to depart this life, come to a bad end, go west, to cross over to the other side, to shuffle off to Buffalo, to be at the end of one's road, have one foot in the grave</i>
4. SMRT JE DOLJE	<i>zašlo je sunce komu, biti dva metra pod zemljom, pasti kao gromom ošinit</i>	<i>to fall off the perch, to be six feet under, to push up daisies, give up the ghost, to be dead and burried, to lay down one's life, to go down for the third time</i>
5. SMRT JE OSOBA	<i>ostavila je duša koga, gledati smrt u oči</i>	<i>stare the death in the face</i>
6. SMRT JE SUSRET S BOGOM (SVECEM)	<i>otići u Abrahamovo krilo, Bog je koga pozvao k sebi, otići Sv. Petru na obračun, otići Bogu na račun</i>	<i>to meet your maker, go to Abraham's bosom, come to Jesus</i>
7. LJUDI SU ŽIVOTINJE	<i>otegnuti papke, crknuti k'o pas, biti hrana crvima, otegnuti sve četiri, tek što nije ohladio papke</i>	<i>to kick the bucket, to be dead as mutton, die like a dog</i>
8. ŽIVOT JE SPREMNIK	<i>lijegati među četiri daske, duša je komu na jeziku, došla komu duša u nos, ispustiti posljednji dah</i>	<i>to put on your wooden overcoat</i>
9. SMRT JE SAN	<i>snivati ledeni san, snivati vječnim snom, otići na vječni počinak, leći u posljednji krevet</i>	<i>asleep with Jesus</i>

¹⁷ Frazemi su razvrstani prema dominantnom aspektu konceptualne motivacije. Mnogi frazemi u svojoj podlozi skrivaju čitav niz metonimija i metafora, no zbog prostorne smo se ograničenosti usmjerili samo na dominantne konceptualne motivacije.

10. ŽIVOT JE DRAGOCJENI PREDMET	<i>predati dušu, dati Bogu dušu, ispade komu duša, dogorjela komu svijeća</i>	-----
11. ŽIVOT JE IGRA	-----	<i>someone's number is up, dice with death, to cash in one's chips</i>
12. ŽIVOT JE NASTUP	-----	<i>to bring the curtain down, it's curtains, join the choir invisible</i>
13. ŽIVOT JE MATERIJALNO BOGATSTVO	<i>otići na vječna lovišta, orati nebeske njive</i>	<i>to go to the happy hunting grounds, to buy the farm</i>
14. ŽIVOT JE LJUDSKO DJELOVANJE	<i>omastiti konop, omastiti kolac, izuti opanke, kucnula je komu motika više glave</i>	<i>put on your concrete shoes, to pop your clogs</i>
15. Metonimija POSLJEDICA ZA UZROK	<i>ohladiti pete, biti na izdisaju, gušiti se u hropcu, ni nogom ne zakopati, zabosti nos u ledinu, ležati na samrtnoj postelji, otegnuti pete, biti pod zemljom, ispiti smrtnu čašu</i>	<i>to bite the dust, to be at one's last gasp, to breathe one's last, to be on one's last legs, to turn up one's toes, to be stone dead, to go belly up</i>
16. Povezivanje s vremenom, tj. istjecanjem vremena	<i>odbrojeni su mu dani, kucnuo je posljednji čas, brojati posljednje dane, kuca komu zadnja ura</i>	<i>someone's days are numbered, the death knell sounds for someone, live on borrowed time</i>